

го становлення та дають можливість вдало вибудувати майбутню кар'єру економістам та підприємцям.

4. Представлена психолого-педагогічна технологія може бути використана в практиці роботи університетської психологічної служби та представляє інтерес для роботи з обдарованою студентською молоддю.

5. Перспективи подальших дослідження ми вбачаємо у розроблені скринінгу креативних здібностей майбутніх фахівців економічного профілю.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Калачева И. В.* Экономическая психология. Учебно-методический комплект / И. В. Калачева. – Могилев, 2010.
2. *Швалб Ю.М.* Практична психологія в економіці та бізнесі / Ю. М. Швалб, О. В. Данчева. – К., 1999.
3. *Шульц, Д.* Психология и работа / Д. Шульц, С. Шульц. – СПб., 2002.

Федько А. А. ТРЕНІНГ ФОРМИРОВАНИЯ ОРГАНИЗАЦИОННЫХ СПОСОБНОСТЕЙ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПРОФИЛЯ

В статье представлен тренинг развития организационных способностей для студентов экономического профиля. Тренингом предусмотрено развитие мотивации достижения успеха и внутренней мотивации, идентификация личностных способностей, ознакомление с психологическими особенностями профессиональной идентичности, овладение умением решать проблемные ситуации в экономике и бизнесе, подготовка и презентация личных проектов.

Ключевые слова: тренинг, способности, организационные способности.

Fed'ko A. A. TRAINING OF DEVELOPING ORGANIZATIONAL CAPABILITIES OF FUTURE SPECIALISTS OF ECONOMIC PROFILE

In the article, training of developing organizational capabilities is presented for the students of economic profile. Training is envisaged development of motivation of achievement of success and internal motivation, authentication of personality capabilities, acquaintance with psychological features of professional identity, capture by ability to solve problem situations in economy and business, preparation and presentation of the personal projects.

Keywords: training, capabilities, organizational capabilities.

УДК 159.98

Філенко І. О. (м. Харків)

КРЕАТИВНІСТЬ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ІНВАРІАНТ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Проведено дослідження особливостей креативності, адаптації, поведінки в стресових ситуаціях, а також ціннісних орієнтацій у осіб юнацького віку на етапі професійного навчання у вищому навчальному закладі. За допомогою кластерного аналізу визначені чотири групи студентів, які відрізняються своїми типологічними особливостями. Обґрунтовано положення про те, що креативність особистості може розглядатися як психологічний інваріант її професійного становлення.

Ключові слова: креативність, адаптація, професійне становлення, само актуалізація, ціннісні орієнтації особистості.

Професійне становлення особистості – це безперервний розвиток людини у взаємодії із оточуючим професійним середовищем, що не рідко породжує проблемні явища – професійні кризи, деструкції, гальмування або тимчасове зниження професійної успішності та інші. В наш час цей процес су-

проводжується специфічними чинниками, які ускладнюють набуття особистістю вищих рівнів професіоналізму. До них можна віднести:

- швидкоплинні зміни в соціально-економічних структурах суспільства, що відбиваються на соціальній значущості багатьох професій, мотивах та особливостях професійної діяльності;
- інтенсивне оновлення професійної інформації, яка повинна бути швидко та якісно засвоєна професіоналом;
- майже щоденне народження нових технологій, які фахівцю потрібно безперервно опановувати, щоб не тільки не понизити, але й вдосконалити свій професійний статус;
- появи нових вимог до професійно важливих якостей особистості в традиційних професіях;
- нечіткість професійних цілей, завдань, перспектив професійного розвитку;
- недостатність ресурсів (суб'єктивної та об'єктивної природи) для вирішення професійних завдань;
- виникаючі в силу непередбачуваних обставин потреби в зміні місця роботи, або перекваліфікації;
- підсилення ролі колективних та групових феноменів в професійній діяльності, які можуть ускладнювати індивідуальний професійний шлях та ін.

В зв'язку з вказаними обставинами виникає проблема розвитку ресурсів професійного становлення особистості, яка в наш час не може бути вирішеною тільки на базі традиційних підходів до формування професійної готовності, що включають: засвоєння фахових знань, вмінь, навичок; процедури професійного відбору та ін.

Розглядаючи феномен становлення професіонала, О.П. Єрмолаєва вводить поняття інваріантів ідентичності [2], що характеризують якості особистості, які зв'язують світ професійний з світом соціальним та зумовлюють професійну успішність, майстерність фахівця. Особливістю інваріантів, пов'язаних з професійною діяльністю є те, що їхня сутність залишається відносно незмінною, але вони проявляється наново під час політичних, соціальних, економічних або технологічних змін. Розглядаючи інваріанти ідентичності О.П. Єрмолаєва виділяє серед них такі: спрямованість на самореалізацію особистості в професії і через професію; спрямованість на суспільно-корисний результат; прагнення до самовдосконалення у своїй справі, до отримання нових знань; свобода творчої праці, що дозволяє найбільшою мірою реалізувати свій потенціал та інші [2]. Більшість з наведених О.П. Єрмолаєвою інваріантів ідентичності професіонала співпадають з якостями суб'єкту, що прагне до самоактуалізації (А. Маслоу [6]). Така особистість, реалізуючи себе в професії та в житті, орієнтована на вищі цінності та принципи. «Вона відноситься до цих цінностей з благоговійною повагою і чекає від оточення того ж... Люди, що йдуть шляхом самоактуалізації, рухомі вічними істинами, вищими цінностями, чистою правдою і досконалою красою. Вони не протиставляють їх іншим істинам і цінностям, що пролягають нижче, вони прагнуть досягнути їх приховану єдність, прагнуть добитися єдності вищого і нижчого і зробити його по можливості явним для оточення» (А. Маслоу [12]). Ціннісно-смилова сфера розглядається багатьма вченими як базова основа для невпинного та гармонійного розвитку особистості на протязі всього життя (С.Л. Рубінштейн [13], В. Франкл [16], А. Маслоу [6],

К. Роджерс [12], О.Г. Асмолов [1], З.С. Карпенко [4], М.С. Яницький [17] та ін.). Разом з тим в сучасних дослідженнях, присвячених проблемам акмеології, професійної діяльності, педагогічної психології звертається увага на фундаментальне місце творчості в житті людини. Згідно А. Маслоу – самоактуалізація це процес, що розкривається через творче застосування здібностей людини, а креативність – найважливіша риса для суб'єкта, який обирає цей шлях [6]. К. Роджерс, визначаючи якості повноцінно функціонуючих особистостей, акцентує увагу на творчих здобутках таких осіб, що також зумовлені високим рівнем їхньої креативності [12]. В.О. Моляко підкреслює, що творча діяльність людини в ігровій, навчальній та трудовій діяльності має своїм результатом «... створення нових для даного суб'єкта цінностей у вигляді понять, знання, вміння, розв'язку задачі, створення деталі і т. ін.» [9]. При цьому здатність до творчості та її базова основа – обдарованість є найважливішими вищими психічними утвореннями, що забезпечують «...можливість людини краще пристосовуватися до світу, оточенню, інших людей та самого себе» (В.О. Моляко [8]). О.І. Николаєва, розглядаючи розвиток дітей, визначає еволюційну функцію творчості, що полягає в адаптації до середовища «...на фоні фізіологічної та психічної незрілості організму, становлення якого протікає як раз в процесі засвоєння нових навичок, знань та вмінь» [11]. Також на фундаментальність поняття творчості та на його зв'язок з адаптацією звертає увагу О.Л. Музика, який пише: «Визначення обдарованості як здібності до розвитку здібностей, яке дав Г.С. Костюк, дозволяє розглядати творчість і адаптацію не як взаємовиключні процеси, а як родово-видове співвідношення, де творчість і творча обдарованість є особливою формою адаптації, пов'язаною з домінуванням суб'єктної, а не ситуативно зумовленої активності» [10].

Разом з тим існують і інші точки зору на феномени творчості та адаптації, зокрема в галузі професійної психології. Так, Д.М. Завалішина, акцентуючи увагу на адаптивних та творчих способах існування людини в професії (при цьому вони протиставлені один одному як полярні), зазначає: «Усі варіанти адаптивного способу існування людини в професії в тому, чи в іншому ступені демонструють професійну деформацію особистості» [3]. При цьому процес адаптації починає сприйматися як набір певних більш або менш деформуючих особистість стратегій, які спотворюють не тільки професійний, але і весь життєвий шлях людини.

Вивчення феноменів креативності, адаптації, ціннісних орієнтацій особистості в сучасному житті є актуальним та важливим не лише з точки зору академічних інтересів, але також має практичну спрямованість – бо визначає стратегії оптимального формування особистісних якостей, знань, вмінь, навичок сучасної молоді, а також ступені їхньої інтегрованості, як на інтра-суб'єктному рівні, так і на всіх рівнях взаємозв'язків з навколишнім світом.

В зв'язку з актуальністю представленої тематики *метою* нашого дослідження являлось визначення характеристик креативності, адаптації, поведінки в стресових ситуаціях, а також ціннісних орієнтацій у осіб юнацького віку на етапі професійного навчання.

В ході проведеного дослідження використовувалися наступні методики: тест для визначення рівня креативності (О.Е. Тунік [14]); тест для визначення рівнів соціально – психологічній адаптації (К. Роджерса, Р. Даймонда) [15]; методика Н.С. Ендлера, Д.А. Паркера «Копінг – поведінка в стресових ситуаціях» (адаптована Т. Л. Крюковою) [5]. Також для визначення ціннісних орієнтацій використовувався список з 36 цінностей, який було розроблено на

основі переліків цінностей М. Рокича та Ш. Шварца. Досліджуваним пропонувалося розташувати представлені на бланку цінності в порядку особистісної переваги, тобто кожна з наведених цінностей отримувала певний ранг (менший ранг відповідав більшій значущості цінності для особистості).

Всього за даними методиками було обстежено 65 студентів Української інженерно-педагогічної академії (м. Харків) на протязі 2010 – 2011 років, у віці 20 – 21 рік (всі досліджувані – жіночої статі), які навчалися за спеціальністю «Професійне навчання. Моделювання, конструювання і дизайн швейних виробів». Крім цього було проведено опитування п'ятьох експертів-дизайнерів (середній стаж професійної роботи яких дорівнював 14,5 років). Експертам пропонувалося за допомогою зазначеного вище списку ціннісних орієнтацій визначити найбільш значущі (базові) професійні цінності для максимального повноцінного розвитку особистості в професії дизайнера. Ця професія представляє для дослідників значний інтерес, бо відноситься до професій творчого типу, і вимагає від особистості розвиненості такої властивості як креативність, що в значній мірі визначає успішність професіонала та його професійну ідентичність.

Первинні результати, отримані по всій групі досліджуваних студентів, були піддані кластерному аналізу (метод K-means clustering), на основі якого були виявлені чотири підгрупи осіб, що значущо відрізнялися за показниками креативності та адаптації. Далі для виявлення відмінностей між підгрупами випробовуваних використовувався непараметричний критерій відмінності Манна-Уїтні. Статистична обробка проводилася з використанням статистичного пакету програм Statistica 6.0.

Аналіз даних експертів-дизайнерів показав, що перші сім найважливіших з точки зору професійного розвитку особистості позицій зайняли наступні цінності (Табл.1): 1. Здоров'я (фізичне та психічне); 2. Творчість; 3. Розвиток (постійне фізичне та духовне вдосконалення); 4. Праця та творення; 5. Внутрішня гармонія (віра в себе, самоповага); 6. Краса; 7. Духовне життя.

Результати дослідження показників по групі студентів наведені на рис.1,2 та в Табл.2,3.

Таблиця 1

Найважливіші цінності для повноцінного професійного розвитку особистості за даними опитування експертів-дизайнерів (5 осіб)

Ранг цінності	Найважливіші цінності професійного розвитку особистості визначені експертами
1	Здоров'я (фізичне та психічне)
2	Творчість
3	Розвиток (постійне фізичне та духовне вдосконалення)
4	Праця та творення
5	Внутрішня гармонія (віра в себе, самоповага)
6	Краса
7	Духовне життя

На Рис.1 наведено розподіл досліджуваних студентів за показниками креативності та адаптації по чотирьох кластерах

Як витікає з Рис.1 в досліджуваній групі студентів можна виділити 4 підгрупи, які відрізняються співвідношенням цих показників: 1 – підгрупа

високо творчих, адаптованих осіб; 2 – підгрупа помірно творчих, низькоадаптованих; 3 – підгрупа високо адаптованих, низько творчих осіб; 4 – підгрупа нетворчих, не адаптованих осіб. Також на Рис.1 наведено пряму лінійної регресії між показниками творчості та адаптації, яка дозволяє відзначити тенденцію до підвищення показників адаптації у студентів з підвищенням рівня їхньої креативності.

В Таблиці 2 представлені середні показники креативності та адаптації по досліджуваних підгрупах. Результати, наведені в Табл.2 дозволяють говорити про значущі психологічні відмінності між представниками вказаних підгруп. Ці відмінності проявляються не тільки в інтегральних показниках, наведених в Табл.2, але і в окремих, специфічних компонентах творчості та адаптації, таких як: схильність до ризику, допитливість, складність, уявлення; само прийняття, прийняття інших, емоційний комфорт, інтернальність, схильність до домінування.

В Таблиці 3 наведені відмінності в рангах ціннісних орієнтацій для досліджуваних підгруп студентів. Як витікає з наведених результатів мають місце значущі відмінності у відданні переваги тим, чи іншим ціннісним орієнтаціям у осіб з різних досліджуваних підгруп. Крім того, основні цінності (ми розглядали як основні перші сім цінностей за вибором у підгрупі) мають також свою специфіку для кожної підгрупи. Так, в 1-й підгрупі цінність **творчість** розташована на 7-й позиції; у 2-й підгрупі – на 21-й позиції; у 3-й – на 16-й позиції, у 4-й – на 6-й позиції. Цінність – **психічне та фізичне здоров'я** – розташована в 1-й підгрупі на 16 місці, в 2-й підгрупі на 5-у місці, в 3-й підгрупі – на 6-у місці, в 4-й підгрупі – на 9-у місці.

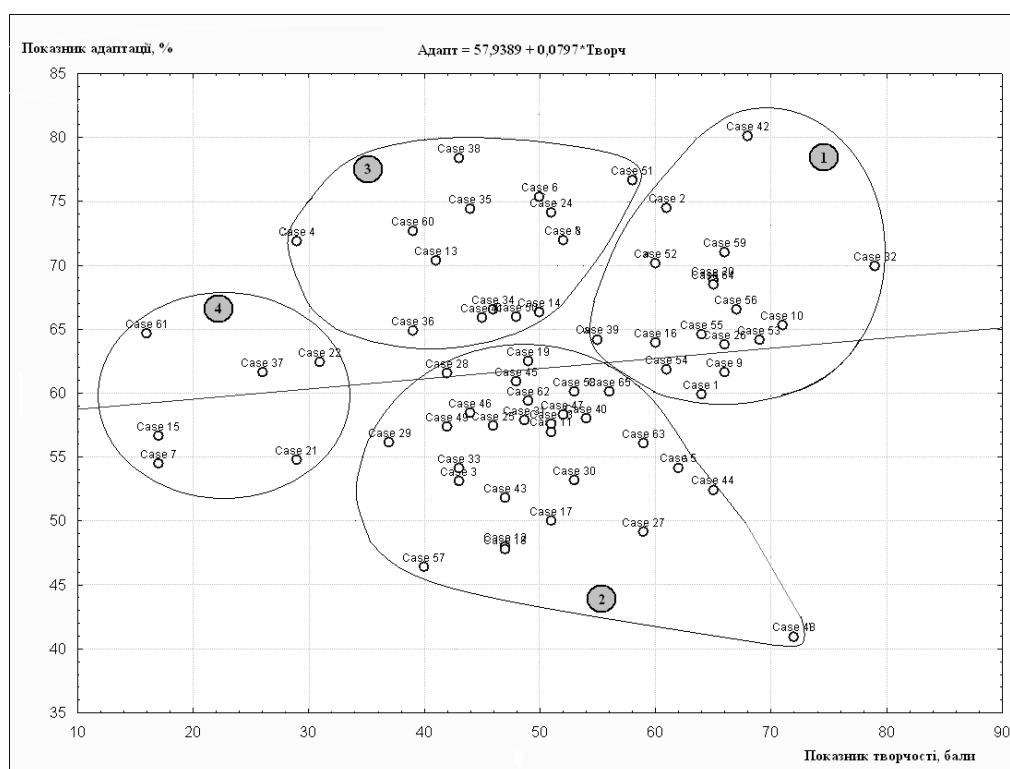

Рис. 1 Розподіл досліджуваних студентів за показниками креативності та адаптації по чотирьох кластерах.

Цифрами 1, 2, 3, 4 вказані номери підгруп досліджуваних: 1 – підгрупа високо творчих, адаптованих осіб; 2 – підгрупа помірно творчих, низькоадаптованих; 3 – підгрупа високо адаптованих, низько творчих осіб; 4 – підгрупа нетворчих, не адаптованих осіб.

Таблиця 2

**Середні показники творчості та адаптації
по досліджуваних підгрупах**

Досліджувані підгрупи	Середні показники по підгрупах		Кількість досліджуваних осіб в підгрупах (проценти)
	Показник креативності	Показник адаптації	
1-а підгрупа	65,1 (1-2,3,4)	67,0 (1-2,3,4)	17 осіб (26,2%)
2-а підгрупа	50,4 (2-1,3,4)	55,0 (2-1,3,4)	28 осіб (43,1%)
3-а підгрупа	45,4 (3-1,2,4)	71,1 (3-1,2,4)	14 осіб (21,5%)
4-а підгрупа	22,7 (4-1,2,3)	59,1 (4-1,2,3)	6 осіб (9,2%)

Примітка: Під показниками адаптації та креативності в дужках вказані номери досліджуваних підгруп, між якими зафіксовано значущі відмінності, що відзначені звичайним (на рівні $p < 0,1$) та напівжирним (на рівні $p < 0,01$) шрифтами для номерів відповідних підгруп.

Таблиця 3

**Відмінності в рангах ціннісних орієнтацій
для досліджуваних підгруп студентів**

Досліджувані підгрупи	Ціннісні орієнтації							
	Дружба	Безпека, захищеність	Співпраця	Гра (веселість, радість)	Відчуття належності (підключення про мене іншими)	Суспільне визнання	Мирне життя, мир	Краса
1-а підгрупа	5,6 (1-2)	22,5 (1-4)	25,9	19,5 (1-2,3)	23 (1-2)	25,1 (1-4)	16,2 (1-4)	14 (1-3)
2-а підгрупа	10 (2-1)	18,3 (2-4)	21,4 (2-4)	26 (2-1)	16,1 (2-1,3)	26,7 (2-4)	13,8 (2-4)	18,4
3-а підгрупа	10,10	17,2 (3-4)	23,6	27 (3-1)	22,4 (3-2)	23,4	15,7 (3-4)	21,1 (3-1,4)
4-а підгрупа	7,7	5,8 (4-1,2,3)	29,8 (4-2)	20,5	23,7	17,2 (4-1,2)	6,3 (4-1,2,3)	12,8 (4-3)

Примітка: Під значеннями рангів в дужках вказані номери досліджуваних підгруп, між якими зафіксовано значущі відмінності в відповідних рангах вибору цінностей. Ці відмінності відзначені звичайним (на рівні $p < 0,05$) та напівжирним (на рівні $p < 0,01$) шрифтами для номерів відповідних підгруп.

Мають місце і відмінності в розміщенні базових професійних цінностей, визначених у Табл.1. Наприклад, цінність **праця та створення** займає в 1-й підгрупі 12-е місце; в 2-й підгрупі – 16-е місце; в 3-й групі 17 – місце, в 4-й підгрупі – 23 місце.

Також було визначено, що між досліджуваними підгрупами існують відмінності в копінг поведінці – особи з 1-ї підгрупи мають схильність до про-

блемно-орієнтованого копінгу та уникнення; особи з 2-ї підгрупи – частіше використовують емоційно-орієнтований копінг; досліджувані з 3-ї підгрупи схильні до проблемно-орієнтованого копінгу; студенти з 4-ї підгрупи – орієнтовані на копінг, пов'язаний з уникненням.

Результати дослідження дозволяють надати змістовну характеристику особам з кожної з досліджуваних підгруп, яка наведена нижче.

Особи з 1-ї підгрупи характеризуються помірно високими показниками креативності та адаптації; високими рівнями прийняття інших та само прийняття; копінгом, орієнтованим на вирішення проблем або на уникнення; переважною орієнтацією на цінності дружби, краси, гри, праці та творення, творчості; також вони відносно слабо орієнтовані на цінності безпеки, захищеності, суспільного визнання, мирного життя та на потребу в піклуванні про них іншими людьми. Тобто їх можна охарактеризувати, як **творців, відкритих світу та розвитку**.

Досліджувані 2-ї підгрупи характеризується показниками креативності на нижній границі середнього рівня; низьким рівнем адаптації; низькими рівнями само прийняття, прийняття інших, емоційного комфорту та інтернальності; вони схильні до емоційного копінгу; орієнтовані на цінності співпраці, особистісного здоров'я та на потребу в піклуванні про них іншими людьми; відносно слабо орієнтовані на цінності дружби, безпеки та захищеності, гри та веселості, суспільного визнання. Тобто вони є **неврівноваженими, несаможиттєвими, емоційними особистостями**.

Студенти з 3-ї підгрупи характеризується високим рівнем адаптації; низьким показником креативності; схильністю до проблемно-орієнтованого копінгу, високими рівнями інтернальності, домінування та емоційного комфорту, само прийняття; орієнтацією на цінності особистісного здоров'я, пошани предків та родичів, відсутністю спрямованості до цінностей гри та веселості, краси. Таким чином вони виступають в ролі **нарцистичних, владних прагматиків**.

Представники 4-ї підгрупи характеризується дуже низькими показниками креативності та адаптації; переважним використанням стратегії уникнення; низькими рівнями емоційного комфорту та домінування; орієнтацією на цінності безпеки та захищеності, суспільного визнання, мирного життя, краси; відсутністю спрямованості на цінності співпраці. Вони мають всі ознаки **мрійників, відірваних від реального життя**.

Звертаючись до процесу професійного становлення особистості, слід зазначити, що орієнтації на базові професійні цінності, які визначені в Табл. 1, і за думкою експертів дозволяють бути ефективним професіоналом, будуть характеризуватися відмінностями у представників розглянутих вище підгруп.

Щоб виявити – наскільки значущі ці сім цінностей для осіб, які за результатами проведеного аналізу належать до різних кластерів, ми в кожній з чотирьох підгруп визначили середньо групові показники рангів цих базових професійних цінностей. Далі в кожній підгрупі був знайдений сумарний ранг для цих цінностей, який характеризував інтегральну спрямованість особистості студентів відповідної підгрупи на важливіші професійні цінності. На рис.2 наведено графік розподілу показників сумарного рангу основних професійних цінностей в залежності від середнього показника креативності для осіб з досліджуваних підгруп.

Як демонструє даний графік – існує чітка тенденція віддання переваги базовим професійним цінностям студентами, які мають найвищі показники

креативності (тобто сумарний ранг цих цінностей в цьому випадку є мінімальним, бо вони наближені до перших місць у списку цінностей). І навпаки – особи, що мають нижчі рівні креативності характеризуються слабкою орієнтацією на базові професійні цінності – для них вони є другорядними і розташованими ближче до кінцевої частини списку.

Аналізуючи отримані в дослідженні результати, слід зазначити наступне. Виявлені зв'язки високих рівнів креативності особистості з високими рівнями адаптації дозволяють зробити висновки про те, що погляди на феномени творчості, обдарованості, креативності (В.О. Моляко [8, 9], О.І. Николаєва [11], О.Л. Музика [10]), як на базові, найважливіші психічні утворення, що забезпечують основи взаємодії людини із світом, пристосування, адаптації до мінливих умов професійного, соціального або природного середовища, несуть в собі адекватні характеристики процесів розвитку і буття людини. Це ж підтверджує і точка зору К. Роджерса, який визначає, що творчі особистості гнучко пристосовуються до абияких змін у своєму оточенні, намагаючись жити конструктивно та адаптивно у своїй культурі, однак вони є членами суспільства та його продуктом, але не його полоненими [12].

Проте адаптаційні процеси можуть проходити з різною швидкістю та інтенсивністю. Коли навколишні умови відносно стабільні, або зміни передбачувані та незначні процеси адаптації протікають на рівнях відтворення особистістю свого або соціально значущого досвіду, але коли настає час непередбачуваних інтенсивних змін – структура процесів адаптації змінюється. Її ефективність в нових умовах починають забезпечувати вищі процеси, які базуються на творчому відношенні до реальності і включають на особистісному рівні нові стратегії поведінки, діяльності, міжособистісної взаємодії – тобто творчу переробку дійсності і самого суб'єкту. В теперішньому світі, як це визначено на початку статті, існує багато чинників, що інтенсивно модифікують навколишнє середовище на соціальному та природному рівнях, роблять його непередбачуваним та швидко змінюваним. Крім того, інтенсивній модифікації піддається і психіка людини – через засоби масової інформації, різнопланові організовані та неорганізовані впливи. В таких мінливих умовах доросла людина опиняється в ролі дитини, яка потрапила в незрозумілий, складний, дезінтегрований світ, і яка відчуває нагальну потребу постійно пристосовуватися до нього. Але як зазначив С.Л. Рубінштейн: «Зовнішні причини діють через внутрішні умови» [13]. Тому якщо людина при цьому не змінює себе та своє середовище, не відкриває в собі нових можливостей, не будує активно нову реальність – розвиваються дезадаптивні явища на поведінковому та інтрапсихічному рівнях. Але внутрішньо суб'єктна та суб'єкт-об'єктна інтеграція можлива і в складних умовах. Проте вона базується не на основі використання традиційних шляхів, що спираються на репродуктивне відтворення стереотипів діяльності і поведінки. Її умовою та особистісним ресурсом, що її забезпечує, є креативні здібності особистості. І той, хто має ці здібності або йде шляхом їхнього розвитку отримує можливість бути адаптованим на високому рівні до сьогоденних та майбутніх змін, які супроводжують буття людини.

Про значущість процесів творчості в професійному становленні особистості свідчать також отримані результати відносно більш оптимальної сформованості ціннісно-сміслової сфери у осіб з високими рівнями креативності. При цьому креативність виступає в ролі процесу, що дозволяє суб'єкту вичерпувати новий зміст із об'єкту (С.Л. Рубінштейн [13]), який є для нього

життєво важливим. Тобто вона повстає як здатність до смислової творчості, вміння «вичерпувати» все нові смисли з своєї професії, знаходити та утримувати на внутрішньому плані необхідні для суб'єкту цінності його професійної перспективи – і в тому сенсі є ознакою і передумовою професіоналізму (А.К. Маркова [7]). Конструктивна орієнтація креативних студентів на майбутню професію, на можливість особистісної самореалізації як фахівця, дозволяє навести їм міст між сьогоднішнім та майбутнім, встановити зв'язок з реальним професійним світом і досягнути частково його зміст. Тобто в цьому сенсі креативність може розглядатися як основа, що дозволяє ефективно здійснювати процеси антиципації суб'єкта.

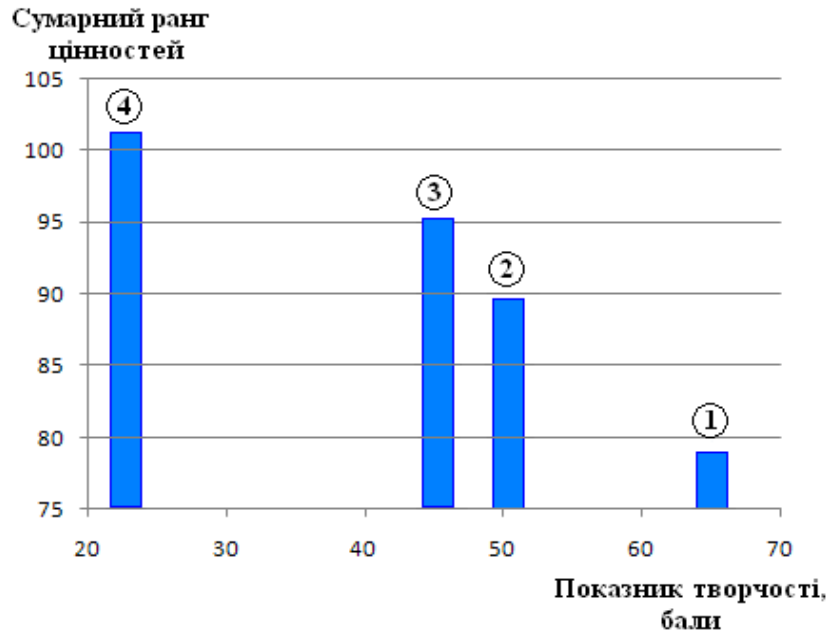

Рис. 2. Графік показників сумарного рангу основних професійних цінностей в залежності від середнього показника креативності

1 – підгрупа високо творчих, адаптованих осіб; 2 – підгрупа помірно творчих, низькоадаптованих; 3 – підгрупа високо адаптивних, низько творчих осіб; 4 – підгрупа нетворчих, не адаптованих осіб.

Як свідчать результати проведеного дослідження, креативність можна розглядати як психологічний інваріант професійного становлення особистості, який може забезпечити з одного боку належний високий рівень адаптації до професійної діяльності в умовах інтенсивних та непередбачуваних змін, а з другого – формувати потенціал над ситуативної творчої активності, що породжує нові смисли, цінності, які дозволяють людині не тільки ефективно перебудовувати себе, але поступово змінювати своє оточення, професійне середовище, все суспільство на краще.

За результатами проведеного дослідження можна сформулювати наступні висновки:

1. Креативність як здатність особистості до цілеспрямованої творчої діяльності є фактором, який підвищує рівень адаптивності особистості, дозволяє їй набути більшої стійкості та інтегрованості в умовах інтенсивних, мало визначених або не передбачуваних змін професійного, суспільного або природного середовища.

2. За результатами дослідження можна виділити наступні типологічні групи у осіб юнацького віку, які відрізняються співвідношенням властивос-

тей креативності та адаптації, стильовими особливостями копінг-поведінки, змістом ціннісних орієнтацій: творці, що відкриті до світу та розвитку; неврівноважені, несамостійні, емоційні особистості; нарцистичні, владні прагматики; особи, що відірвані від реального життя та заринути в світ мрій.

3. Суб'єкти, які мають найвищі показники креативності, демонструють тенденцію віддавати перевагу базовим (за визначенням досвідчених експертів) професійним цінностям; особи з низькими рівнями креативності характеризуються слабкою орієнтацією на базові професійні цінності – для них вони є другорядними та невизначальними. Тобто креативність може розглядатися як здатність до смислової творчості, вміння «вичерпувати» все нові смисли з своєї професії, і в цьому аспекті характеризувати рівень професіоналізму особистості.

4. Креативність можна розглядати як психологічний інваріант професійного становлення особистості, який може забезпечити з одного боку належний високий рівень адаптації до умов професійної діяльності, а з другого – формувати потенціал над ситуативної творчої активності, що породжує нові смисли, цінності, які дозволяють людині не тільки ефективно перебудовувати себе, але поступово змінювати своє оточення, професійне середовище, все суспільство на краще.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Асмолов А. Г.* Психология личности: культурно-историческое понимание развития человека / А. Г. Асмолов. – М.: Смысл: «Академия», 2007. – 528 с.
2. *Ермолаева Е. П.* Психология социальной реализации профессионала / Е. П. Ермолаева. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2008. – 347 с.
3. *Завалишина Д. Н.* Динамический аспект профессиональной адаптации / Д.Н. Завалишина // Психология адаптации и социальная среда: современные подходы, проблемы, перспективы / Отв. ред. Л.Г. Дикая, А.Л. Журавлев. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2007. – С. 353–367.
4. *Карпенко З. С.* Аксиологічна психологія особистості / З. С. Карпенко. – Івано-Франківськ: Лілея – НВ, 2009. – 511 с.
5. *Крюкова Т. Л.* Методология исследования и адаптация опросника диагностики совладающего (копинг) поведения / Т. Л. Крюкова // Психологическая диагностика. – 2005. – №2. – С. 65–75.
6. *Маслоу А.* Дальние пределы человеческой психики / А. Маслоу. – СПб.: Евразия, 1999. – 432 с.
7. *Маркова А. К.* Психология профессионала. – М.: «Знание», 1996. – 312 с.
8. *Моляко В. А.* Проблемы психологии творчества и разработка подхода к изучению одаренности / В.А. Моляко // Вопросы психологии. – 1994. – №5. – С. 86–95.
9. *Моляко В. О.* Методологічні та теоретичні проблеми дослідження творчої діяльності / В. О. Моляко // Стратегії творчої діяльності: школа В.О. Моляко / За заг. ред. В. О. Моляко. – К.: «Освіта України», 2008. – С. 7–53.
10. *Музыка О.Л.* Стратегіально-ціннісна організація свідомості творчо обдарованої особистості / О.Л. Музыка // Стратегії творчої діяльності: школа В.О. Моляко / За заг. ред. В.О. Моляко. – К.: «Освіта України», 2008. – С. 458–500.
11. *Николаева Е. И.* Психология детского творчества / Е.И. Николаева. – СПб.: Речь, 2006. – 220 с.
12. *Роджерс К.* Становление личности. Взгляд на психотерапию / К. Роджерс. – М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. – 416 с.
13. *Рубинштейн С. Л.* Проблемы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – М.: «Педагогика», 1973. – 424 с.
14. *Туник Е. Е.* Диагностика креативности. Тест Е.П. Торранса. Адаптированный вариант / Е.Е. Туник. – М.: Речь, 2006. – 42 с.

15. Туриніна О. Л. Практикум з психології: навч. посіб. / О. Л. Туриніна – К.: МАУП, 2007. – 328 с.
16. Франкл В. Человек в поисках смысла: Сборник / В. Франкл. — М.: Прогресс, 1990. – 368 с.
17. Яницкий М. С. Ценностные ориентации личности как динамическая система / М.С. Яницкий. – Кемерово: Кузбассвузиздат, 2000. – 204 с.

Філенко І. А. КРЕАТИВНОСТЬ КАК ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ ИНВАРИАНТ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СТАНОВЛЕНИЯ ЛИЧНОСТИ

Проведено дослідження особливостей креативності, адаптації, поведінки в стресових ситуаціях, а також ціннісних орієнтацій у осіб юнацького віку на етапі професійного навчання в вищому навчальному закладі. Застосовуючи кластерний аналіз визначено чотири групи студентів, які відрізняються своїми типологічними особливостями. Обґрунтовано положення про те, що креативність особистості може розглядатися як психологічний інваріант її професійного становлення.

Ключевые слова: креативность, адаптация, профессиональное становление, самоактуализация, ценностные ориентации личности.

Filenko I. A. CREATIVITY AS PSYCHOLOGICAL INVARIANT OF PROFESSIONAL BECOMING OF PERSONALITY

Research of the features of the creativity, adaptations, conduction in the stress situations, and also the valued orientations at the persons of youth age on the stage of the learning in higher educational establishment are discovered. The four groups of students which differ in the typological features are certain by means of cluster analysis. Position that creativity of personality can be examined as a psychological invariant of her professional becoming is reasonable.

Keywords: creativity, adaptation, professional becoming, self-actualization, valued orientations of personality.

УДК 159.9

**Хомуленко Т. Б. (м. Харків),
Волошинська Л. В. (м. Донецьк)**

ПСИХОСОМАТИЧНІ ФЕНОМЕНИ ТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ

У статті представлено результати теоретичного дослідження поняття психосоматичних феноменів особистості, аналіз їх зв'язку із особливостями творчого процесу. Показана роль внутрішньої картини здоров'я у реалізації творчого процесу особистості.

Ключові слова: психосоматичні феномени, внутрішня картина здоров'я, творчий процес.

Проблема психосоматичних феноменів норми у сучасній науці виходить за межі психосоматичної медицини та стає предметом детального вивчення у психологічних дослідженнях. Проблема визначення ролі психосоматичних феноменів у творчому процесі на даний час залишається малодосліджуваною, що і обумовлює **актуальність дослідження**.

Міра наукової розробки проблеми психосоматичних феноменів представлена у В.А. Ананьєва, Т.Б. Хомуленко. У дослідженнях зарубіжних (Г. Уоллас, Р.Л. Солсо, Т. Гардіф, Р. Стернберг) та вітчизняних (О.М. Блох, Б.А. Лезін, П.К. Енгельмейер, В.О. Моляко, Я.О. Пономарьов, В.Л. Роменець, П.М. Якобсон, М.Г. Ярошевський) науковців представлено аналіз поняття «творчий процес».

Метою дослідження було систематизація та узагальнення наукових підходів до зв'язку між тілесним та духовним «Я» як втілення творчості.